

КОНТРЕФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ТВОРЧА СПАДЩИНА БЕНЕДИКТА ГЕРБЕСТА В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Постать і творча спадщина Бенедикта Гербеста – видатного польського релігійна діяча і теолога XVI ст. – є актуальною темою історіографії Центрально-Східної Європи. З огляду на те, що він народився на території українсько-польського пограниччя, а також був пов'язаний зі Львовом, Ярославом та іншими містами регіону, його діяльність знайшла відображення саме в польській і українській історіографіях. Ще одним спонукальним чинником, який вплинув на активізацію досліджень діяча, була його активність як єзуїтського проповідника, а також заангажованість міжконфесійними проблемами, на які був багатим ранньомодерний період історії Речі Посполитої. Зрозуміло, що різні дослідники у різний час, виходячи із тогочасних засад і духу доби, по-різному оцінювали і досліджували постать. Також, на оцінки діяльності Бенедикта Гербеста не могли не вплинути національна та релігійна належність учених, що обов'язково повинно враховуватись в сучасних дискурсах релігійної історії та історіографії ранньомодерної історії.

Позаяк найбільший доробок в дослідженні Б. Гербеста належить польській історіографії, яка нагромадила значний масив літератури предмету, вповні назрілою є потреба узагальнення згаданого доробку, який не завжди повно враховується в українській гуманістиці. Остання також не була байдужою до діяльності Бенедикта Гербеста, тож нагальним є завдання порівняння здобутків двох національних історіографій, що повинно привести до якісних зрушень в дослідженні та зрозумінні історії духовності тієї доби. У цій статті робиться спроба узагальненого погляду на польську історіографію проблеми, як першого кроку дослідження діяльності Бенедикта Гербеста з урахуванням сучасних наукових підходів до трактування ранньомодерної історії.

Бенедикт Гербест (бл. 1531 – 1598) народився в Новому Місті біля Доброміля, закінчив Краківський університет, потім служив у львівській катедрі, був ректором Ярославського колегіуму єзуїтів. Як професор Краківської академії та інших навчальних закладів, гуманіст, педагог, єзуїтський проповідник, письменник і діяч контрреформації, Бенедикт Гербест увійшов до числа найвидатніших подвижників польської культури. Проявив себе також, як талановитий педагог. У Кракові читав лекції про листи Цицерона та їх мовні особливості, публікував його твори, видав його біографію і свої лекції. 1586 р. у Кракові вийшла друком невелика польськомовна праця Бенедикта Гербеста “Засади віри римського костюла та історія грецької неволі: для єдності”, метою якої було спростування гріхів та “відщепенства” греків. Бенедикт Гербест брав участь у наукових та релігійних диспутах тієї пори. 1566 р. у Кракові вийшла одна із найважливіших його праць – польськомовний катехизис, 1567 р. у Колонії побачила світ його книга для духовенства. Ряд полемічних творів автора було спрямовано проти чеських братів та інших представників протестантської реформації в Польщі. Будучи

добре обізнаним зі станом справ в Руському воєводстві, 1566 р. він описав свою мандрівку на Русь у творі “Wypisanie drogi”. Як уважають дослідники, метою подорожі Б. Гербеста на Прикарпаття була пропаганда унійної ідеї.

На відміну від української науки, в сучасному польському інформаційному науковому просторі існують видання, які уміщують основну бібліографічну інформацію про життя і творчість Бенедикта Гербеста. Передовсім, ідеться про ґрунтовну статтю І. Зарембського в “Польському біографічному словнику”¹, статті в “Новому Корбуті”² та декількох інших науково-енциклопедичних чи довідкових виданнях³. Слід також враховувати короткі історіографічні огляди у спеціальних дослідженнях про Бенедикта Гербеста, передовсім, К. Мазуркевича⁴ та О. Сушка⁵, в яких подано засадничу літературу предмету, видану на час написання згаданих праць. З огляду на час виходу в світ згаданих робіт, а також інші суб’єктивні чинники, жодний з існуючих на сьогодні оглядів не може бути схарактеризований як вичерпний. Так, наприклад, досить часто з поля зору дослідників випадали праці єзуїтських істориків, незважаючи на те, що саме єзуїтська історіографія приділяла велику увагу “своїм” діячам в минулому.

Польська історіографія проблеми (зрозуміло, що нам ідеться про науковий період історії науки) була започаткована публікаціями першої половини ХІХ ст., які являли собою перші дискурси історії польської освіти, літератури тощо⁶. 1862 р. Й. Браун подав більш докладні біографічні відомості про Б. Гербеста (наприклад, він говорить про те, що ще до вступу в Товариство Ісуса Б. Гербест видав друком у 1559 – 1571 рр. 24 твори і розправи в ділянці філології і математики, а також релігійного і релігійно-політичного змісту)⁷.

Все ж, суттєвий внесок саме в дослідження контрреформаційної діяльності Бенедикта Гербеста зробив на зламі ХІХ – ХХ ст. єзуїтський історик Станіслав Заленський, який присвятив йому велику увагу в своїй класичній кількатомовій праці про Товариство Ісуса в Польщі⁸. Так, у першому томі він подав коротку біографічну довідку про Б. Гербеста. Важливість початкової діяльності релігійного діяча на користь римо-католицької церкви автор підкреслив, розглядаючи проблему занепаду духовного життя кліру, як передумови протестантської реформації. На його думку, саме вчені випускники Краківської академії Б. Гербест і Г. Самбірчик були першими, хто розпочав процес навчання кліру на нових засадах віри, з гарячим запалом, побожністю і проповіддю⁹. Не замовчуючи релігійної нетолеранції єзуїтів, які боролися за віднову римської церкви, С. Заленський виправдовує “війну”, яку вони розв’язали проти протестантів. В авангарді “богообраної” боротьби налічувалось декілька найбільш енергійних проповідників, серед яких знаходився Б. Гербест. Характеризуючи його творчий доробок, С. Заленський не дуже схвалює зацікавленість проповідника філологічними проблемами, позаяк він “розмінювався” на невдячну і некорисну працю (так, його публічний і письмовий науковий диспут з Якубом Гурським виявився невдалим). Серед опублікованих творів Б. Гербеста С. Заленський виокремлює більше ніж шестисотсторінкову “Арифметику” (1577 р.), а також полемічні виступи проти Якуба Немоевського, які високо оцінив кардинал С. Гозій.

Водночас, дослідник акцентував роль, яку Б. Гербест зіграв у підготовці унії, йдучи слідом за П. Скаргою, проводячи “апостолування” на Червоній Русі, Поділлі, Покутті, Волині протягом 20 чи 22 років. Серед його успішних чисельних навернень – подільська воєводина Ельжбета Мелецька Радзивілл. Використавши інформаційний потенціал опублікованої на той час хроніки Яна Велевіцького (1881), С. Заленський вперше процитував лист нунція Болоньєтті з ватиканського архіву, який у 1583 р. назвав

Гербеста “апостолом Русі”, маючи на увазі його зусилля щодо навернення “темних” русинів. Саме тут він порівнює Гербеста зі Скаргою, вважаючи, що саме за ними йшли інші¹⁰. Б. Гербест був сповідником княжни Острозької (з Тарновських), фундаторки ярославського колегіуму єзуїтів, він спричинився також до навернення синів князя В.-К. Острозького Костянтина і Януша, разом з П. Скаргою мав вплив на Іпатія Потія і Кирила Терлецького, які очолили унійну ініціативу¹¹.

Відзначаючи зусилля Б. Гербеста з реформування католицької церкви у Львові, С. Заленський навіть реалістичні спостереження про те, що його діяльність (разом з Каспром Нагаєм) викликала спротив рядового кліру і вони зазнавали тут тиску і навіть переслідувань. Виїжджаючи часто з місіями на Волинь, Б. Гербест допомагав луцькому єпископові Б. Мацейовському (він вважався помічником-теологом ієрарха), візитував з ним єпархію. Назагал, авторська оцінка діяльності єзуїтського проповідника у Львові є досить високою: на його думку, Б. Гербест є найвидатнішим єзуїтським діячем регіону протягом двохсотлітнього періоду¹².

С. Заленський сформулював основні засади польської конфесійної історіографії щодо оцінки діяльності Бенедикта Гербеста. Так, незважаючи на деякі реалістичні зауваги, контрреформаційна діяльність єзуїтів оцінювалась тоді апологетично, майже в дусі міжконфесійної боротьби досліджуваної доби, водночас інші релігійні культури, проти яких вона спрямовувалась, висвітлювались з позицій їх оскарження. З цих же засад оцінювалась роль Б. Гербеста в генезі Берестейської унії.

Після С. Заленського до творчості Б. Гербеста звертався Т. Грабовський, який в своїй великій праці про Петра Скаргу проаналізував Гербестові педагогічні погляди, а також згадав його дискусію з Гурським і перехід до релігійної полеміки на польській мові¹³. Автор також зацікавився масштабністю діяльності Б. Гербеста і його виступом проти Немоевського. На нашу думку, Т. Грабовський дещо недооцінив контрреформаційну діяльність Б. Гербеста, не виділяючи його поруч таких проповідників і полемістів як Кржижановський, Вендровський, Вігілантій, Кучбовський та ін. Хоча, зрозуміло, Б. Гербест явно програвав таким гігантам польської літератури і духовності тієї доби, як Якуб Вуек і Петро Скарга.

Ще менше уваги приділив Б. Гербестові інший тогочасний дослідник творчості Петра Скарги Ю. Третьак, який згадав лише його “книжечку” “Wiary kościoła rzymskiego”, яка, на його думку, лише доповнювала твір П. Скарги “Про єдність” і, відтак, програвала їй в масштабності, хоча саме на неї спочатку зреагували православні, які дали їй відповідь в творі Герасима Смотрицького “Ключ царства небесного”¹⁴. Лише у контексті діяльності римо-католицької церкви з підготовки Берестейської унії згадає Б. Гербеста Е. Ліковський¹⁵.

Підсумовуючи доробок історіографії ХІХ – початку ХХ ст., зазначимо, що в цей час вже була відомою практично вся наукова, теологічна і релігійно-публіцистична спадщина Бенедикта Гербеста, здійснено кілька републікацій деяких його найважливіших творів¹⁶ та ін. Проте в історіографії так і не було підготовлено більш-менш докладного життєпису діяча. Більше того, його діяльність в окремі періоди була відомою лише фрагментарно, а смерть помилково датувалась 1593 р. (С. Заленський навіть навіть неперевірене свідчення хроніки Я. Велевіцького про те, що Б. Гербест помер у Ярославі 1593 р. під час молитви).

До того ж, передруки творів Б. Гербеста здійснювали російські дослідники¹⁷. Так само, суттєве прирощення нововіднайденого матеріалу зробили українські дослідники, зокрема, згаданий О. Сушко і особливо К. Студинський, який опублікував більш

точний список Гербестового опису його мандрівки на Русь¹⁸. Саме згадані полемічні твори стали об'єктом дискусій між українськими і польськими вченими доби позитивізму і формування національних історіографічних дискурсів.

У міжвоєнний час найбільш ґрунтовним дослідником постаті став Кароль Мазуркевич, який 1925 р. в Познані опублікував єдине в польській історіографії велике монографічне дослідження, присвячене аспекту педагогічної і пропагандистської діяльності Бенедикта Гербеста¹⁹. Автор був римо-католицьким священником, доктором філології, доцентом духовної семінарії в Познані. З огляду на значення та унікальність проведеного дослідження, зупинимось на ньому докладніше.

Дослідження життя та діяльності Б. Гербеста написане на основі багаторічних студій автора над джерелами до історії церкви та духовності тієї доби, зокрема, питомо єзуїтськими. Відтак, К. Мазуркевич опрацював архівні фонди Товариства Ісуса (передовсім, римські), а також актовий матеріал релігійних інституцій міст, в яких працював Б. Гербест (наприклад, капітульний, консисторський, колегіатський фонди м. Познані), рукописні матеріали з Ярослава, варшавських та краківських збірок, віднайшов листування Б. Гербеста, опрацював його ранню автобіографію та ін., що дало можливість досить ґрунтовно висвітлити його педагогічну і релігійну діяльність.

Проте ознайомлення з дослідженням К. Мазуркевича показує, що йому, все ж не вдалося повністю реконструювати біографію релігійного діяча. Так, він розглянув досить докладно період його молодості і навчання, зокрема студії в Краківській академії, ректорування кафедральною школою у Львові на початку 1550-х рр., початок педагогічної діяльності у Кракові, де він очолив школу при знаменитому Маріацькому костьолі (до 1559 р.), і опублікував глибоко гуманістичну програму її реформування (зокрема, Гербест акцентував роль польської мови в навчанні класичних мов). Так само, докладно з'ясовано продовження наукових студій в академії, де на початку 1559 р. Б. Гербест здобув ступінь магістра вільних мистецтв, після чого викладав там мови і листи Цицерона, став доктором. Цікавим і важливим є висвітлення діяльності Б. Гербеста в Скерневичах, де він на запрошення примаса Яна Пшерембського був деякий час ректором приватної школи, продовження лекцій в академії, видання підручника з арифметики, який за його життя мав шість видань та ін.

Також добре висвітлений познанський період життя та діяльності Б. Гербеста, який автор розглянув в кількох окремих розділах. Підрозділ "Літературна суперечка з Гурським" дещо вийшов за межі оповіді про предмет та перебіг гучної дискусії з питань теорії літератури та риторики, яка розпочалася в Кракові і тривала більше року. Як з'ясував К. Мазуркевич, підсумки дискусії Б. Гербест підбив саме в Познані, де обійняв посаду ректора колегіуму Любранського (а також професора теології), водночас він виконував обов'язки місцевого каноніка (цьому аспекту присвячено окремий підрозділ). Його канонікат і заняття теологією в Познані наświetлені глибоко і зі знанням предмету.

Як свідчать вивчені К. Мазуркевичем джерела, після поразки в дискусії Б. Гербест остаточно зацікавився релігійною проблематикою і полемікою з протестантами. Відтак, 1566 р. він видав у Кракові один із найдавніших польськомовних катехизисів, який часто називають підручником релігії. Здійснений автором аналіз цієї та інших теологічних праць Б. Гербеста є досить реалістичним: наприклад, автор здає собі справу в тому, що в добу Гербеста спеціальна фундаментальна теологія ще не існувала. З таких же реалістичних позицій проаналізовано лекційний курс з теології, який в Познані читав Б. Гербест, а також навчальну програму Познанського колегіуму.

Належно оцінюючи внесок Б. Гербеста в теологію, автор навіть робить йому закид за неналежне підпорядкування літургійного дискурсу про обряди і сакраменти певним артикулам віри. Проте вплив Гербестового катехизису на польську релігійність був все ж великим: з'являються інші праці, взоровані на праці попередника. Дев'ятирічна діяльність Б. Гербеста в Познані була не тільки подвижницькою, але й призвела до певного вичерпання сил. Своєрідним лікуванням стала для нього подорож на Русь, розглянута дослідником в параграфі "Гербест на межі вичерпання сил. Подорож на Русь". Важливою є оцінка опису мандрівки: К. Мазур вважає, що маємо справу з найстаршим зрізком польської "подорожньої" літератури, написаної драматично, живо і з темпераментом²⁰. Заслугою автора є також встановлення факту ще однієї подорожі Б. Гербеста на Русь в 1570 р., яку описав в поетичній формі його земляк і приятель Г. Самбірчик. Також автор докладно висвітлив кар'єру та долю братів Гербеста Яна і Станіслава, реколекції у єзуїтів у Браневі, прийняття чернечого постригу в 1571 р. у Римі. Далі були діяльність в єзуїтському колегіумі в Ярославі, у Львові, місії на православному сході і т.і.

На жаль, період життя та діяльності Б. Гербеста після вступу до Товариства Ісуса залишився поза межами авторського дослідження. Він підбив підсумки саме цього періоду діяльності Гербеста, маючи на увазі його здобутки і заслуги в галузі гуманістики (педагогіки і теології). Таким чином, другий львівський період діяльності Б. Гербеста, а також місійна робота на українських теренах, залишились нерозкритими. Симптоматично, що автор навіть не назвав хронологічних рамок життя свого героя, то ж точна дата його смерті продовжувала бути загадкою. На нашу думку, дослідження К. Мазуркевича має вигляд незакінченого, що частково підтверджується поверховістю прикінцевих висновків. Згадані та інші здобутки і вади найбільшої праці про Б. Гербеста були відзначені в кількох рецензіях²¹.

У 1936 р. львівська дослідниця Г. Полячкунна опублікувала рукописний фрагмент раецької книги Дрогобича середини XVI ст., який оприлюднив незнані факти про те, що Б. Гербест разом з Станіславом Конажевським коротко працював писарем у магістраті Дрогобича (з 21.09.1550 р. до 3.01.1551 р.), перед утвердженням на посаді при львівській кафедрі²². Дослідниця також припустила, що, позаяк в Дрогобичі існувала практика сполучення посад міського нотарія і шкільного бакалавра при фарному костьолі, то, можливо, Б. Гербест розпочав свою педагогічну діяльність саме в Дрогобичі. На жаль, пізніші польські біографи Б. Гербеста не звернули уваги на публікацію Г. Полячкунни і, відтак, дрогобицький "сюжет" в його житті залишився поза дискурсом польської науки.

Інші публікації міжвоєнного періоду або не були спеціальними, або ж не виходили за межі попередніх фактографічних та історіософських уявлень. Наприклад, 1938 р. у невеликій брошурі Тадеуш Радковський зробив порівняльний аналіз діяльності Петра Скарги і Бенедикта Гербеста як ректорів академічних навчальних закладів²³.

У повоєнній історіографії польські дослідники продовжили вивчення спадщини Бенедикта Гербеста, причому в різних галузях гуманістики. Так, після Другої світової війни в Польщі сформувався напрям дослідження ранньомодерної доби історії, який окреслюється як період "Ренесансу і Реформації" чи "Відродження і Реформації". В згаданому контексті виділяються невеликі публікації про Б. Гербеста С. Лемпіцького²⁴ і Й. Ліханського²⁵. Торкався діяльності єзуїтів, у тому числі й Б. Гербеста Я. Тазбір²⁶. Серед біобібліографічних публікацій довідкового характеру виділяється стаття Ігнація Зарембського, в якій фактичний матеріал про Б. Гербеста подано пропорціонально, а також

вперше суттєво уточнено дату його смерті: як свідчать питомо єзуїтські джерела, діяч дожив до 4.04.1598 р.²⁷ Незважаючи на це, у деяких пізніших виданнях продовжувала побутувати стара дата смерті у 1593 р.²⁸

Продовжували дослідження постаті єзуїтські історики. Так, Б. Натонський актуалізував факт жертводавства Б. Гербеста на Ярославський колегіум, де він поклопотався про наукову бібліотеку, наповнивши її книгами з бібліотеки Яна Костки в Мальборку²⁹. Назагал, “ярославський” період діяльності проповідника і вченого цілісно висвітлив К. Лень³⁰. Значну увагу приділив Б. Гербестові С. Цесляк, автор ґрунтовного дослідження діяльності його сучасника М. Лятерни³¹. Коротка біографія Б. Гербеста увійшла до найновішого енциклопедичного словника єзуїтів³².

Творчість Б. Гербеста також знаходиться в полі зору істориків польської літератури, які створили кілька значних дослідницьких праць у напрямі висвітлення філологічних зацікавлень ранньомодерного філолога. Так, А. Верпаховська написала ціле монографічне дослідження про полеміку Б. Гербеста з Якубом Гурським³³. Назагал, сучасна польська філологія розглядає спадщину Б. Гербеста в контексті розвитку ранньомодерного цицероніанізму, риторики та гуманізму, а також літератури доби контрреформації, маючи на увазі тих видатних письменників і гуманістів, які перейшли від суто літературної до релігійної творчості чи міжконфесійної полеміки³⁴.

Постать Б. Гербеста не можуть обійти сучасні історики церкви³⁵, а також знавці міжконфесійних стосунків тієї доби³⁶. Серед спеціальних публікацій, які з’явилися на зламі століть, згадаємо невелику науково-популярну статтю Є. Ткачишин-Дицького про подорож Б. Гербеста на Русь³⁷.

Підсумовуючи, зазначимо, що польська історіографія нагромадила значний потенціал літератури про Бенедикта Гербеста. Дослідники піддали ґрунтовному науковому аналізу біографію діяча, його творчу спадщину, основні напрями наукової, педагогічної та релігійної діяльності. Вочевидь, найкраще вивчена на сьогодні його наукова спадщина в галузі класичної філології. Можна вважати ґрунтовно висвітленою педагогічну діяльність у Кракові та Познані. Неодноразово піддавалися аналізу релігійно-публіцистичні твори Б. Гербеста. Проте, видається, вони так і не зазнали цілісного аналізу. Наприклад, польські дослідники досі не проаналізували полеміку з Гербестовим твором “Засади віри римського костьола...” у праці острозького діяча Герасима Смотрицького “Ключ царства небесного”. Так само, його контрреформаційна діяльність на Русі ще чекає на ґрунтовне дослідження (переважно через одностороннє висвітлення унійних прагнень Б. Гербеста). Аналіз польськомовної літератури про Б. Гербеста підтверджує стару хворобу польської науки, яка погано орієнтується, або просто не бажає помічати праці українських авторів. Водночас, судження польських науковців в стосунку доробку української науки є досить часто дуже суб’єктивними. Закінчуємо проведений історіографічний аналіз висновком про те, що повноцінна наукова біографія Б. Гербеста досі не написана.

¹ Zarebski I. Herbest Benedykt // Polski słownik biograficzny. – T. IX. – Wrocław-Warszawa-Krańów, 1960 – 1961. – S. 434-436.

² Herbest Benedykt // Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. – T. 2: Piśmienictwo staropolskie / Oprac. Zespół pod kier. Romana Pollaka. Hasła osobowe A – M. Warszawa, 1964. – S. 255-257.

³ Див., напр.: Wyczawski H. Herbest (Herbestus, Neapolitanus) Benedykt // Słownik polskich teologów katolickich. – T. 2. – Warszawa, 1982. – S. 36-38; I. T. Herbest Benedykt // Dawni pisarze

polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny. – T. 1: A-H. – Warszawa, [B. p.]. – S. 397-398; Rabiej St. Herbest, Herbestus, Neapolitanus, Benedykt S.J. // Encyklopedia katolicka. – T. VI / Pod red. J. Walkusza, red. nac. – Lublin, 1993. – S. 741.

⁴ Mazurkiewicz K. Benedykt Herbest. Pedagog-organizator szkoły polskiej XVI wieku kaznodziejamijsjonarz doby Reformacji. – Poznań, 1925. – S. 5-8.

⁵ Сушко О. Предтеча унії. Критично-історична студія // Записки наукового товариства Шевченка. – Т. 53. – Кн. 3. – Львів, 1903; Т. 55. – Кн. 5. – Львів, 1903; Т. 61. – Кн. 5. – Львів, 1904.

⁶ Див.: Sołtykiewicz J. O stanie akademji krakowskiej. – Kraków, 1810. – S. 50, 327-339; Bentkowski F. Historja literatury polskiej. – Warszawa-Wilno, 1814. – T. I. – S. 674-677; Juszyński H. Dykcjonarz poetów polskich. – Kraków, 1820. – T. I. – S. 131, 327; Siarczyński F. Obraz wieku panowania Zygmunta III. – Lwów, 1818. – S. 171-175; Łukaszewicz J. O życiu i pismach B. Herbesta // Archiwum teologiczne, wydany przez ks. Jabczyńskiego. – Rok I. – Z. IV. – Poznań, 1836. – S. 461-472; Wiszniewski M. Historja literatury polskiej. – T. VI. – Kraków, 1840. – S. 148, T. VII. – Kraków, 1845. – S. 569-581.

⁷ Brown J. Biblioteka pisarzy asystencji polskiej Towarzystwa Jezusowego // Przegląd Poznański. – 1862. – T. 33. – S. 154-155. Те ж, окрема відбитка. – С. 193-196.

⁸ Załęski St. Jezuci w Polsce. – T. I: Walka z różnowierstwem 1555 – 1608. – Cz. I: 1555 – 1586; Cz. II: 1587 – 1608. – Lwów, 1900; T. II: Praca nad spotęgowaniem ducha wiary i pobożności. 1608 – 1648. – Lwów, 1901; T. IV: Dzieje 153 kolegów i domów jezuitów w Polsce. – Lwów, 1905; T. IV. – Cz. II: Kolegia i domy założone w pierwszej dobie rżondów Zygmunta III. 1588 – 1608. – Lwów, 1904.

⁹ T. I. – S. 51.

¹⁰ T. II. – 534, 552.

¹¹ Ibid. – S. 554, 754-756; T. IV. – S. 288.

¹² T. IV. – Cz. 2. – S. 563-565, 633.

¹³ Grabowski T. Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. 1536 – 1612. – Kraków, 1913. Постаті Б. Гербеста автор торкається, майже без винятку, лише в четвертому розділі праці “Інші полемісти. Якуб Вуек”.

¹⁴ Tretiak J. Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii Brzeskiej. – Kraków, 1912. – S. 89-90.

¹⁵ Likowski E. Unia Brzeska (r. 1596). – Wyd. drugie. – Warszawa, 1907. – S. 68, 73, 75, 92.

¹⁶ Наприклад, М. Вішневський передрукував “Християнську систематичну відповідь” 1567 р., в якій уміщувався опис відомої подорожі Б. Гербеста на Русь. – Див.: Wiszniewski M. Historja literatury polskiej. – Kraków, 1845. – T. VII. – S. 569-581.

¹⁷ Wiary kościoła rzymskiego wywody y greckiego niewolstwa historia: dla iedności. Z kościelnej dłuższej historiey, dla Rusi nawrocenia pisaney, wypisał to x. Benedykt Herbest, societatis Iesu kapłan, za starszych swoich pozwoleniem // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 2. – (Русская историческая библиотека. – Т. VII). – Петербург, 1882. – Стб. 613-632 (у змісті видання назва твору “Брошура Бенедикта Гербеста 1586 года”).

¹⁸ Herbest B. Wypisanie drogi (1566) // Студинський К. Пам’ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в. – Т. I. – Львів, 1906. – С. 1-12 (Пам’ятки українсько-руської мови і літератури, видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. – Т. V).

¹⁹ Mazurkiewicz K. Benedykt Herbest. Pedagog-organizator szkoły polskiej XVI wieku, kaznodziejamijsjonarz doby Reformacji. – Poznań, 1925. – 275 s.

²⁰ Ibid. – S. 238.

²¹ Regowicz L. Rzecz o B. Herbeście // Kuruiet Poznański. – 1925. – Nr 344; Zand A. // Nowiny Naukowe. – 1925. – Nr 5; Brükner A. // Reformacja w Polsce. – 1926; Cieszyński N. // Przegląd Homiletyczny. – 1926. – T. 4; Крип’якевич І. // Записки Чина Святого Василя Великого. –

1925. – Т. 2. – Зош. 1-2; Lechicki C. // *Minerwa Polska*. – 1927. – Nr 2; Węglewicz M. *Ateneum Karpańskie*. – 1927.

²² Księga radziecka miasta Drohobycza 1542 – 1563. Z papierów pośmiertnych ś. p. Stefana Sochaniewicza, wydała Helena Polaczkówna. *Zabytki Dziejowe*. Wydanie Tow. Nauk. we Lwowie. – T. IV. – Z. 1. – Lwów, 1936. – S. LXXVII.

²³ Radkowski T. Skarga i Herbest jako rektorzy dwóch szkół akademickich. – Warszawa, 1938. – 7 s.

²⁴ Lempicki S. Turnieje literackie w epoce Renesansu // *Renesans i humanizm w Polsce*. – Warszawa, 1952. – S. 23-31.

²⁵ Lichański J.Z. Polskie badania retoryczne XVI w. Tradycja i innowacja // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. – 1993. – R. 37. – S. 69-77.

²⁶ Tazbir J. Święci, grzesznicy i kacerze. Z dziejów polskiej reformacji. – Warszawa, 1959. – S. 56; Ten że. Piotr Skarga. Szermierz kontrreformacji. – Warszawa, 1983. – S. 55-82.

²⁷ Zarębski I. Herbest Benedykt // *Polski słownik biograficzny*. – S. 435.

²⁸ Див., напр.: Herbest Benedykt // *Bibliografia literatury polskiej*. Nowy Korbut. – T. 2: Piśmienstwo staropolskie / Oprac. zespół pod kier. Romana Pollaka. Hasła osobowe A – M. – S. 255.

²⁹ Natoński B. Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce (1564 – 1580) // Brodrik J. *Powstanie i rozwój Towarzystwa Jeyusowego*. – Kraków, 1969. – S. 472.

³⁰ Leń K. *Jezuickie kolegium św. Jana w Jarosławiu 1573 – 1773*. – Kraków, 2000.

³¹ Cieślak S. Marcin Laterna SJ (1552-1598) działacz kontrreformacyjny. – Kraków, 2003. – S. 24-25, 38, 43-46, 48-51, 53-55, 57-60, 90-91, 100, 129, 159-160, 246-247, 264-265, 169, 293, 301, 326.

³² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy: 1564-1995* / Oprac. L. Grzebień. – Kraków, 1996. – S. 213.

³³ Werpachowska A. Z dziejów retoryki XVI wieku: Polemika Jakuba Górskiego z Benedyktem Herbestem. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1987. – 191 s.

³⁴ Див.: *Słownik literatury staropolskiej. Sredniowiecze. Renesans. Barok* / Pod red. T. Michałowskiej. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 2002. – S. 146, 329, 396, 595, 596, 748, 812.

³⁵ Див., напр.: Halecki O. *Od unii Florenckiej do uni Brzeskiej*. – T. 1. – Lublin, 1997. – S. 214, 215, 216, 217; Litak St. *Od reformacji do oświecenia. Kościoł katolicki w polsce nowożytnej*. – Lublin, 1994. – S. 95; Fenczak A. *Ziemia przemyska a polski nurt unionizmu katolickiego w XVI wieku* // *Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*. – T. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym* / Pod red. St. Stępnia. – Przemyśl, 1994. – S. 42-44; Kempa T. *Wobec kontrreformacji: Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*. – Toruń, 2007. – S. 59.

³⁶ Див., напр.: Stradomski J. *Spory o “wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej*. – Kraków, 2003. – S. 26, 29, 169, 229; Nowakowski P. *Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po Unii Brzeskiej (1596-1720)*. – Kraków, 2004. – S. 70.

³⁷ Tkaczyszyn-Dycki E. *Jechal jezuita z Poznania do Lwowa* // *Kresy*. – 1992. – N 9/10. – S. 217-220.

Марта Тимошенко.

Контрреформаційна діяльність і творча спадщина Бенедикта Гербеста в польській історіографії.

Постать Бенедикта Гербеста (бл. 1531 – 1598) досліджується в польській історіографії понад 200 р. Відповідно, польська гуманістика нагромадила значний потенціал літератури. Дослідники піддали ґрунтовному науковому аналізу біографію діяча, його творчу спадщину, основні напрями наукової, педагогічної та релігійної діяль-

ності. Незважаючи на те, що про Б. Гербеста написано кілька монографій (найбільша належить К. Мазуркевичу), повнота висвітлення його контрреформаційної діяльності є далекою від досконалості.

Martha Tymoshenko.

The Counter-Reformation activity and the creative heritage of Benedict Herbest in the Polish historiography.

The figure of Herbest Benedict (c. 1531 – 1598) is studied in the Polish historiography above 200 years. Accordingly, the Polish humanistic accumulated considerable potential of the literature. The researchers subjected to thorough scientific analysis the biography of the figure, his creative heritage and the basic directions of the scientific, educational and religious activities. There are written several books about B. Herbest (the largest belongs to K. Mazurkevych), but the completeness of the illustration of his Counter-Reformation activity is far from the accomplishment.